

1896-1897 Yıllarında Safranbolu'ya Bağlı Köyler

Villages Connected to Safranbolu in 1896-1897

Selma Turhan Sarıköse¹ , Barış Sarıköse²

Özet

Safranbolu'nun Türkiye Selçukluları Dönemi'nde Türk hâkimiyetine girmesinden sonra Kastamonu ve Safranbolu çevresine birçok Türk boyu yerleşmiştir. Bu bölgeye gelen Türk boyları Bizans döneminde harabe haline gelen yerleşim yerlerine yerleştikleri gibi yeni birçok köy de kurmuşlardır. Yeni kurulan bu köylere Türk boyları kendi boy adlarını vermiştir. Oğuz boylarından Kayı, Afşar, İğdir, Bayındır ve Alayuntlu gibi köy isimlerine bölgede rastlanması bu durumu ispatlamaktadır. Safranbolu çevresi Türkiye Selçuklularının Köseadağ Savaşı'ndan sonra zayıflaması ile önce Çobanoğulları ve Candaroğulları beyliğinin idaresine girmiş, 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet Kastamonu ve çevresini kesin olarak Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine almıştır. Beylikler döneminden itibaren bölgede birçok yeni Türk köyü kurulmuştur. Osmanlı Dönemi'nde Safranbolu çevresi genel olarak idari yönden Kastamonu sınırları içinde yer almış, bu idari yapısını XX. yüzyıl başlarına kadar korumuştur. Bu çalışmada Safranbolu çevresinde Osmanlı döneminde kurulan köylerin isimleri tespit edilmiş, Celali isyanları sonrasında dağılan köyler Osmanlı arşiv belgelerine göre tespit edilmiştir. Safranbolu'da XVI. yüzyılda kurulan birçok köy günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Safranbolu'nun bazı köylerinin isimlerinde zamanla bazı değişiklikler meydana gelmiş, aynı zamanda köylerin idari yönden bağlı oldukları kaza ve nahiyeler değişmiştir. Bu çalışmada 1314 tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesi esas alınmak üzere Safranbolu'nun köyleri değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Safranbolu, Osmanlı, XIX. yüzyıl, köy, iskân, idari yapı.

Abstract

After Safranbolu came under Turkish rule during the Seljuk period of Turkey, many Turkish tribes settled around Kastamonu and Safranbolu. The Turkish tribes who came to this region settled in the settlements that had become ruins during the Byzantine period and established many new villages. Turkish tribes gave their own tribal names to these newly established villages. The fact that village names such as Kayı, Afşar, İğdir, Bayındır and Alayuntlu from Oghuz tribes are found in the region proves this situation. After the weakening of the Seljuks of Turkey after the Köseadağ War, Safranbolu surroundings first came under the rule of Çobanoğulları and Candaroğulları principalities, and Fatih Sultan Mehmet took Kastamonu and its surroundings under the rule of the Ottoman Empire in 1461. Since the period of the principalities, many new Turkish villages have been established in the region. During the Ottoman Period, Safranbolu surroundings were generally administratively located within the borders of Kastamonu. It maintained this administrative structure until the beginning of the XXth century. In this study, the names of the villages established around Safranbolu during the Ottoman period were determined, and the villages that were dispersed after the Celali rebellions were identified according to Ottoman archival documents. Many villages established in Safranbolu in the 16th century have survived until today. The names of some of Safranbolu's villages have changed over time, and the administrative districts and towns to which the villages were administratively attached have changed. In this study, the villages of Safranbolu were evaluated based on the Kastamonu Vilayet Salnamesi dated 1314.

Keywords: Safranbolu, Ottoman, 19'th century, village, settlement, administrative structure.

¹ Doç. Dr., Karabük Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Karabük, Türkiye, selmatsarikose@karabuk.edu.tr

² Prof. Dr., Karabük Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Karabük, Türkiye, barissarikose@karabuk.edu.tr

Giriş

Safranbolu ve çevresi Bizans döneminde Paphlagonia eyaleti içinde yer almaktaydı. Malazgirt Savaşı'ndan (1071) birkaç yıl sonra göçebe Türk boyları, Kastamonu ve Safranbolu çevresinde yerleşmeye başlamışlardır (Yazıcıoğlu, 1982, s. 9, 12). Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah'a bağlı beylerden Emir Karategin 1084 yılından sonra bölgede hâkim olmuştur (Şahin, 2001, s. 585). Süleyman Şah, 1084 yılı aralık ayında Antakya'yı fethetmek için yola çıkarken Karategin adındaki Türk Beyi de Karadeniz kıyısında önce Sinop arkasından da Kastamonu ve Çankırı'yı hâkimiyetine almıştır. I. Haçlı Seferi'nden (1096) sonra Türkiye Selçuklu Devleti büyük bir sarsıntı geçirince Bizans Karadeniz sahillerini tekrar ele geçirmiş, Danişmentli Emir Gazi Bizans'la mücadeleye başlamıştır. Emir Gazi'nin 1134'te ölümü üzerine yerine geçen oğlu Melik Muhammed döneminde Bizans imparatoru Çankırı ve Kastamonu'yu ele geçirmiş, Bizans imparatorunun geri dönmesiyle bu iki şehir tekrar geri alınmıştır.

Safranbolu yöresinde Türk egemenliği kesin olarak 1190'lı yıllarda sağlanmıştır. Safranbolu ve çevresi 1213-1280 döneminde Emir Hüsameddin Çoban tarafından kurulan Çobanoğulları idaresinde kalmıştır. 1280'li yıllardan 1326'da Candaroğulları beyliği kuruluncaya kadar Safranbolu'da bu dönemde bağımsız bir beyliğin olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır. Osmanlılar 1354 yılından itibaren Safranbolu ve çevresini sınırları içine katmışlardır. Bölge daha sonraki yıllarda Candaroğulları ve Osmanlılar arasında zaman zaman el değiştirmiş ve askeri mücadelelere sahne olmuştur. Bu dönemde Osmanlılar bölgeye yoğun biçimde nüfus yerleştirmişlerdir (Yazıcıoğlu, 1982, s. 13, 15-16, 22-23). Süleyman Paşa babası Şemseddin Yaman Candar yerine Eflani beyi olmuş, 1308'de Kastamonu'yu ele geçirmiştir. Süleyman Paşa, Kastamonu'nun batısındaki Taraklıborlu denilen Safranbolu'yu alarak idaresini ortanca oğlu Ali Bey'e vermiştir. İbn Batuta, 1333'te Süleyman Paşa'nın oğullarından İbrahim'in Sinop'ta, Ali Bey'in de Safranbolu'da olduğunu belirtmektedir (Uzunçarşılı, 1972, s. 82).

Çobanoğullarından sonra Kastamonu ve çevresi Candaroğullarının idaresine girmiş, bu dönemde Süleyman Paşa bir süre Eflani'de oturduktan sonra Kastamonu ve Safranbolu'yu alarak sınırlarını genişletmiştir. Daha sonra beyliğin merkezi Kastamonu olmuş, Sinop beyliğin sınırları içine girince Safranbolu'nun idaresi oğlu Ali Bey'in idaresine girmiştir (Yücel, 1993, s. 146). Candaroğulları Beyliği döneminde Anadolu Selçuklu Sultanı II. Mesud, Şemseddin Yaman Candar'ın komutasındaki ordunun sağladığı askerî destekten ötürü, Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın beyliğine ait batı toprakları olan Eflani bölgesini Şemseddin Yaman Candar'a; Kastamonu'yu ise Yavlak Arslan'ın oğlu Mahmud Bey'e vermiştir (Yazıcıoğlu, 1982, s. 26). Safranbolu'da Candaroğulları döneminde kale civarında ilk Türkmen yerleşimleri ve mahalleleri oluşmaya başlamıştır (Emecen, 2003, s. 16).

Safranbolu ve çevresi Osmanlı idaresine Yıldırım Bayezid (1389-1402) döneminde girmiş ancak 1402'deki Ankara Savaşı'ndan sonra tekrar Candaroğulları bölgede hâkimiyet sağlamıştır. Candaroğulları Beyliği'nin ikiye ayrılmasının ardından beyliğin önde gelen yöneticilerinden biri olan İsfendiyar Bey, Osmanlı Sultanı I. Mehmed'in (1413-1421) vefatını müteakip Osmanlı topraklarına yönelik bir harekâta girişmiş; Safranbolu'yu kuşatma teşebbüsünde bulunmuşsa da Osmanlı kuvvetleri karşısında mağlup olmuş ve yaralı olarak Sinop'a çekilmek zorunda kalmıştır (Uzunçarşılı, 1972, s. 86). Sultan II. Murad (1421-1444, 1446-1451) döneminde de Osmanlı'nın bölgede hâkimiyet kurma mücadelesi devam etmiştir (Emecen, 2008, s. 481-482). Fetret devrinden sonra Çelebi Mehmed Candaroğulları üzerine yürümek suretiyle 1416'da Kastamonu taraflarına kadar ilerlemiştir. Osmanlı Beyliği'nin gelişme döneminde uc bölgesinde yer alan Safranbolu çevresinde yoğun bir nüfus hareketi yaşanmıştır (Yazıcıoğlu, 1982, s. 15).

Candaroğullarının taht mücadelesi esnasında Kastamonu ve çevresi zaman zaman Osmanlı idaresine girmiş, Fatih Sultan Mehmed (1444-1446, 1451-1481) döneminde 1461'de Kastamonu ve çevresi kesin olarak Osmanlı egemenliğine girmiş, böylelikle bölgede Candaroğlu hâkimiyeti sonlanmıştır (Şahin, 2001, s. 586).

Osmanlı döneminde daha çok "*Borlu*", "*Taraklıborlu*", sonraları "*Za'feranborlu*" veya Safranbolu adıyla bilinen yerleşim yeri ve çevresi (Şahin, 2003, s. 8), Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan (1155-1192) döneminde Ankara Meliki Muhiddin Mesud tarafından fethedilince yerli halkın şehri terk etmesinden sonra buraya Türkler iskân edilmiştir (Turan, 1998, s. 219, 261). Selçuklulardan itibaren Kastamonu ve Safranbolu civarına birçok Türk boyu yerleşmiştir. Kayı, Bayat, Bayındır, İğdir, Çiğil, Çepni, Dodurga, Afşar, Alkaevli, Karaevli, Alayuntlu ve Kınık

boyları yanında birçok Türk aşiret ve obası bu bölgeyi yurt tutmuştur. Bu bölgeye yerleşen Türk boylarının adını taşıyan birçok yeni köy bu dönemde kurulmuştur (Sümer, 1999, s. 50, 255, 322, 343, 405, 407, 409, 410, 415, 423). XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren Bolu bölgesinde bulunan göçebelerin önemli bir kısmının yerleşik hayata geçtiği bilinmektedir (Şahin, 2003, s. 9).

Osmanlı idaresine girmesinden sonra Kastamonu idari yönden Anadolu Eyaleti'ne bağlı bir sancak haline getirilmiş, 1530'da sancak dahilinde; Kastamonu merkez, Göl, Araç, Taşköprü, Küre, Ayandon, Hoşalay, Daday, Boyovası, Durağan ve Sinop olmak üzere 11 kaza teşkil edilmiştir. XVI. yüzyılda Bolu Sancağı'nda "*Yörükân-ı Bolu*", "*Bolu Yörükleri*" adı altında bir kaza teşkil edilmiştir. Teşkil edilen kazalardan biri "*İfraz-ı Yörükân-ı Bolu*" diğeri ise "*Yörükân-ı Taraklı*" yani "*Taraklı Yörükleri*" olarak bilinmektedir. "*Yörükân-ı Taraklı*" adı, "*Taraklı*" cemaati mensuplarının kazanın asıl nüvesini teşkil etmesinden dolayı verilmiş olmalıdır (Şahin, 2003, s. 10-11).

XVII. yy. sonlarına doğru Bolu Sancağı lağvedilerek padişah haslarına dahil edilerek voyvodalık olmuştur. Bolu Sancağı'nın lağvedilmesi ile Taraklıborlu da padişah hassı haline getirilmiştir (Gümüşoğlu, 2006, s. 20).

Osmanlı idaresine girdikten sonra Safranbolu'nun da idari yönden içinde bulunduğu Kastamonu çevresi ile ilgili idari düzenlemeler yapılmıştır. XVI. yüzyılda Yörükân-ı Taraklı adlı büyük bir Türkmen topluluğu bölgede iskân edilmiştir. Taraklıborlu 1519- 1568 yıllarına ait tahrirlerde "*Nahiye-i Taraklıborlu*" olarak geçmektedir. Aynı zamanda buranın kaza olarak kaydedildiği yönünde kayıtlar da bulunmaktadır (Taş, 1996, s. 201). İlk dönemlerde "*Medine-i Taraklı Borlu*" ve "*Yörükân-ı Taraklı Borlu*" olarak iki kaza teşkil edilen bölgede şehir merkezi ve genelde Yörük Köyü'nün merkez olduğu göçebe aşiretlerin bulunduğu iki kaza şeklinde teşekkül ettirilmiştir. Taraklıborlu 1692 yılına kadar Anadolu Eyaleti Bolu Sancağı'na bağlı iken daha sonra 1811 yılına kadar Kastamonu Sancağı'na bağlanmıştır (Tunçözgür, 2012, s. 30). 1717-1730'da Kastamonu Anadolu Eyaleti sınırları içinde bir sancak iken (Başar, 1997, s. 18), XIX. yüzyıl başlarında Bolu- Safranbolu birleşik bir sancak haline gerilmiştir. Bu sancağın merkezi Bolu olmuş buraya 19 kaza bağlanmıştır. 1826'da bu sancak Viranşehir ve Bolu olarak ikiye ayrılmış, Viranşehir Sancağı merkezi Safranbolu olmak üzere yapılandırılmıştır. Müşirlik düzenlemelerinde Ankara, Çankırı, Çorum ve Kastamonu Ankara Müşirliği'ne bağlanmıştır (Tunçözgür, 2012, s. 30). 1839'da taşra teşkilatında yapılan yeni düzenlemeler çerçevesinde Taraklı Yörükleri Kazası, bir sancak olan "*Za'feranbolu*" bazen "*Zağferanbolu*" olarak geçen Taraklıborlu muhassıllığına bağlanmıştır. Kaza bu yeni dönemde daha çok Yörük adıyla bilinmeye başlamıştır. 1840'ta Yörük Kazası sınırları içinde; Davudobası, Karacatepe, Sarıahmedler, Köprübaşı, Ömersofu, Memikli, Hacılarobası, Hacılarobası'na bağlı Sarılar, Öylebeli, Geren, Çavuşlar, Çavuşlar'a bağlı İgciler, Köprübaşı ve Tanrıvermiş adını taşıyan yerleşim yerleri bulunmaktaydı (Şahin, 2003, s. 11) 1846'da eyalet haline getirilen Kastamonu'da Kocaeli, Bolu, Viranşehir ve Sinop olmak üzere beş sancak oluşturulmuş (Şahin, 2001, s. 588), Yörük Kazası'nın kaza statüsü 1870 yılından sonra kaldırılarak kazanın merkezi olan Yörük (Geçenbeyler) köyü iki mahalleli köy haline getirilerek Safranbolu'ya bağlanmıştır (Kara, 2003, s. 154).

Bu dönemdeki nüfus defterlerindeki kayıtlara göre Karabük bir köy olarak Viranşehir Sancağı Kızılbel Kazası Ödemiş Divanı sınırları içindedir (Sarıköse, 2020, s. 62). 1841'de Bolu ve Viranşehir merkez Bolu olmak üzere tekrar birleştirilmiş, 1846'da Safranbolu, Kocaeli, Bolu ve Sinop sancakları Kastamonu Vilayeti'ne bağlanmıştır. 1856'da Viranşehir Safranbolu Sancağı Gerede ve Zonguldak'tan Daday ve Çerkeş'e kadar uzanırken Aktaş, Tefen, Bartın ve Amasra da bu sınırların içinde yer almıştır (Tunçözgür, 2012, s. 31). 1843'te Viranşehir Sancağı sınırları içinde; Zağferanbolu, Yörük, Kurukavak, Viranşehir, Kızılbel, Eflani, Ova, Bartın, Amasra, Ulus, Keçinos, Çarşamba, Perşembe, Tefen, Yenice, Aktaş, Şehabeddin, Göl pazarı ve Ulak kazaları bulunmaktaydı (Karacakaya-Yücedağ-Yılmaz, 2013, s. 169-177). XIX. yüzyıl ortalarına ait olduğu tahmin edilen tarihsiz bir belgede; İlbarıt, Çerçen, Bürnük Kuzyaka, Karıt, Kızılaviran-ı kebir, Kızılaviran-ı sagir, Bostanbükü, Melisa, Kapullu, Kılavuzlar, Bulak, Başköy ve Arıcak divan olarak kaydedilmiştir. Yörük Kazası içinde; Yörük merkez, Davudobası, Karacatepe, Köprübaşı, Memikli, Geren, Hacılarobası, Çavuşlar ve Öğlebeli divanları bulunmaktaydı. Viranşehir Kazası'nda; Babalar-ı Kebir, Viranşehir merkez, Duma, Dereköy, Bayındır, Hamamlı, Kapaklı, Karesi, Geynik, Beke, Çömlekçiler, Söbüçimen, Demirciler, Çandırılar, Yemişler, Pelitçik, Güne, Seben, Semail, Sarpın, Kuzyaka, Sevindik, Yörük, Göceğiz, Kulat, Babalar, Dereözü, Haslı, Kapıcılar, Belen ve Yalak divan konumundaydı. Kurukavak Kazası içinde; Adiller ve Hamzalar divanları vardı. Ulak Kazası içinde; Duma, Dere, Harmancık, Bağra, Andaboru, Göynükviran, Kavak, Kızara, Estiye, Belen, Erkeç, Koltuk, Avlağıkaya, Yaylacılar, Yığınnot, İkikilise,

Acıöz, Boyalı-yı süfla, Boyalı-yı ulvi, Ganibeyler, Pürçükören, Abdallar, Kavaklar, Gümelik, Anbarözü, Ahmedler, Ekincik ve Ovacık divanları yer almaktaydı. Kızılbel Kazası'nda; Ödemiş, Kethüdalar, Belen, Gökviran, Karaağaç, Kızılbel merkez, Saidler ve Gölviran divanları; Eflani Kazası'nda; Saçak, Bedil, Çal, Paşabey, Tabaklar, Pınarözü, Ulugeçid, Çalışlar, Yalacık, Kocacık, Emirler, Süne, Çukurviran, Hacıağaç, Mevrük, Afşar, Celebler, Akviran, Çukurgelik, Kavak, Şamlar, Tepecik, Bürüncek ve Yağlıca divanları bulunmaktaydı. Ova Kazası'nda; Bağcıgaz, Bulamaç, Danışmanlı, Bedrik, Çakmak, Tahta, Doğanşah, Ağranos ve Şeyhler, Akçakise, Karataş, Kuzviran, Cuca, Kazya divanları vardı. Ulus Kazası'nda; Örme, Dodurga, Bölükviran, Ağa, Alpı, Şahinciler, Dere, Arpacık, İslamlar, Orca, Ortatarhana, Baştarhana, Dağ, Yörükler, Sarnıç, Güney, Aldaş, Beğmiş-i süfla, Beğmiş-i ulvi divanları, Keçinos Kazası'nda; Keçideresi, Akviran, İlindir, Helkeme, Hisaryakası, Doğan ve Dive divanları, Tefen Kazası'nda; Demriciler, Dere, Ahmedler ve Sekse divanları yer almaktaydı. (Karacakaya- Yücedağ- Yılmaz, 2013, s. 191-195). 1864'te Viranşehir Sancağı lağvedilerek kazaları Bolu ve Kastamonu'ya bağlanmıştır. 1865'te Safranbolu kaza merkezi yapılmış, Karabük Kızılbel Kazası'na bağlı köy iken bu kazanın ortadan kaldırılması ile Karabük, Aktaş Nahiyesi'ne bağlanmıştır (Karacakaya, Yücedağ- Yılmaz, 2013, s. 25, 27). 1865'te Safranbolu, Yörükân-ı Taraklı, Kızılbel, Eflâni, Kurukavak, Aktaş, Şehabeddin ve Ulak kazaları Kastamonu'ya bağlanmıştır. (Karacakaya- Yücedağ- Yılmaz, 2013, s. 105). 1865'te Safranbolu kaza haline getirilmiş ve Kastamonu Sancağı'na bağlanmış, 1876'dan sonra Viranşehir Sancağı yeniden kurulmuş ancak bu idari yapı iki yıl kadar devam etmiştir (Tunçözgür, 2012, s. 31). 1894'te Safranbolu Kastamonu Vilayeti'nin kazalarından biriydi (Şahin, 2001, s. 588).

Osmanlı döneminde Safranbolu çevresinde yüzlerce köy ortaya çıkmıştır. Aşağıda bu köylerin isimleri ile ilgili tespit ve değerlendirmelere yer verilecektir.

XIX. Yüzyıl Öncesinde Safranbolu'nun Köyleri

Safranbolu ve çevresi Selçuklulardan itibaren önemli şekilde Türk yerleşimine sahne olmuş, Türklerin bölgeye gelmesinden sonra başta Kayı ve Avşar gibi Türk boylarının da bölgede yeni köyler kurdukları arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır (BOA, 438 Numaralı Muhasebe Defteri, s. 457,460). Osmanlı idaresine girinceye kadar Roma ve Bizans dönemindeki bölgede bulunan yerleşim yerlerinin birçoğunun ortadan kalktığı Türklerin buraya gelmesinden sonra bazı eski köyler üzerine yerleştikleri bilinmektedir. Nitekim 1530'larda Safranbolu civarında "viran" ve "ören" kelimesi geçen birçok köy olduğu görülmektedir. Bilindiği üzere "ören" ve "viran" gibi kelimeler buralarda daha önceki dönemlere ait yerleşim yerlerinin olduğunu göstermektedir. Safranbolu çevresindeki Ağca-viran, Alın-viran, Belen-viran, Burunsuz-viranı, Çomak-viran, Çukur-viran, Gök-viran, Kızılca-viran, Öküz-viran ve Pelid-viran gibi yerleşim yerlerinde daha önceki dönemlere ait yerleşim yerleri olduğu anlaşılmaktadır. (BOA, BOA, 438 Numaralı Muhasebe Defteri, s. 459).

Osmanlı Dönemi'nde Safranbolu bölgesi, yoğun bir Yörük-Türkmen iskânına sahne olurken aynı dönemde Bolu havalisinde ise önemli sayıda Yörük topluluğu konar-göçer olarak varlığını sürdürmekteydi (Şahin, 2003, s. 9). Safranbolu'da Dodurga boyunun damgasını taşıyan bakır sikkeler bulunmuştur. Safranbolu- Gerede arasında yoğun şekilde Dodurga boyunun yerleşimi olduğu görülmektedir. Ayrıca Candaroğulları'nın Alayunt boyuna dayandıkları bilinmektedir (Yazıcıoğlu, 1982, s. 18). Ulus'ta "Hüseyinlüler" adlı bir grup yaşamaktaydı. Bazı cemaatler, Taraklıborlu'nun güney kısmında yer alan Viranşehir'i kışlak olarak kullanırken, Bolu bölgesinde yaşayan "Taraklı" adıyla bilinen büyük bir grup bulunmaktaydı. Safranbolu'nun Osmanlı klasik döneminde "Borlu" adından daha yaygın olarak "Taraklıborlu" şeklinde kullanılması Taraklı adı ile doğrudan ilgili olmalıdır. Taraklı cemaatinin büyük kısmı buraları yurt tuttuğundan kazaya da adını vermiş olmalıdır. "Genceli", "Kişibeyli" adıyla bilinen iki büyük cemaatin kışlak mahalli de Taraklıborlu civarı olması buranın Yörükler tarafından yurt tutulduğunu göstermektedir (Şahin, 2003, s. 10). 1519'da Safranbolu sınırları içinde 111, 1568'de 122 köy vardır (Taş, 1996, s. 202). Aşağıdaki tabloda Safranbolu'ya bağlı köy, mezra ve divanların isimleri verilmiştir.

Tablo 1: Safranbolu'ya 1530'larda bağlı bulunan köy, mezra ve çiftlikler (BOA, BOA, 438 Numaralı Muhasebe Defteri, s. 456-465).

Safranbolu'ya 1530'larda bağlı köyler	Safranbolu'ya bağlı mezra ve çiftlikler	Safranbolu'ya bağlı divanlar
Ağca-viran, Ak-pınarcuk-özü, Akça-kilise, Alın-viran, Arucak, Avşar, Bağluca, Bedil, Belen-viran, Bolak, Bolu, Bostan-bükü, Bozca-armud ³ , Burunsuz-viranı, Cüneydler, Çandırılı, Çatak, Çomak-viran, Çukur-gelik, Çukur-viran, Çukurcak, Dâna, Değirmencik, Delü- Ali, Delüle, Depecük, Eflani, Fakra, Fart, Gök-viran, Göllü-viran, Gördük, Hacı-ağaç, Kadı-bükü, Kapulu, Kapulu-özü, Kara-ağaç, Kara Melic (Kızıl-kuyu), Karand, Kavak, Kayı, Kazya, Kızıl-bel, Kızılca, Kızılca-kuyu, Kızılca-viran, Kirpe, Kocacık, Koçak, Konarı, Konarı-kozu, Körpe Köşeler, Küçük-Tarhana, Magul, Melisa, Mevrük, Otaşlar, Ödemiş, Öküz-viran, Pelid-viran, Pınarcık, Pınarcık-özü, Saçak, Sancak, Saraycık, Saru-yanı, Sırçalar, Sine, Sorkuncuk, Su-sandığı, Tarhana, Tarze, Ulu-geçüt, Ulu Tarhana, Yağdan, Yağluca, Yalacık, Yazı, Yazı- Kara-pınar, Yortan, Zora	Akça-kilise, Avşar, Konarı Köyü'nde Doğan-oğlu Hacı Bayram, Kapulu Köyü'nde Ermişe, Has-oluğu, Ölçek, Remeldes (?), Sarı-bey, Şahna Çiftlikler Altuntaş, Bahşayış, Berk-viran Kızıl-bel Köyü'nde Sarı Şeyh oğlu Demürcü Şeyh, Tanrı-vermiş, Tatar-oğlu Tayyib Tahir Yusuf	Ağca Kilise divanı Bürnik-divanı Çiftlik divanı Dere-hane-divanı Dolaşa divanı Eflani divanı Kızıl-bel divanı, Küymez Divanı Manay divanı Melisa divanı Öküz-divanı Pelid-viran divanı Tarhana divanı Tokatlu-viran divanı Zora divanı

Kanuni döneminde (1520-1566) Safranbolu'ya bağlı 100-120 civarında köy, 10 kadar mezra ve çiftlik, 15 divan bulunmaktaydı. XVI. yüzyılda Taraklıborlu Kazas'ında Melisa, Eflâni, Dolaşa, Öküz, Bürnük, Mevrük ve Gügercinlik divanlarında vakıflara ait birçok yer vardı (Karacakaya-Yücedağ- Yılmaz, 2013, s. 40-43). Bu bilgiler bölgenin sosyal ve kültürel yapısının temellerini ortaya koyması bakımından da önem arz etmektedir. XVII. yüzyılda Kastamonu ve civarında yaşanan Celali ve suhte isyanları bölgede bulunan halkın yerlerini terk etmesine neden olmuştur. Bu dönemde civarda bulunan köylerin bir kısmının boşaldığı görülmektedir. Nitekim XVI. yüzyılda rastlanan köy isimlerinin daha sonraki dönemlerde görülmemesi bu durumu ispatlamaktadır.

XVIII. yüzyıl sonlarından XIX. yüzyıl ortalarına kadar Safranbolu'ya 44 civarında köyün bağlı olduğu görülmektedir. Bu köyler; Ağaçkilise, Akviran, Alınviran, Başköy, Bostanbükü, Bulak, Bürnük, Çerçen, Çıraklar, Çomakviran, Çiftlik-i süfla, Çiftlik-i ulvi, Dâna- yı ulvî, Dâna- yı süfla, Değirmencik, Gayza, Gökviran, Ilbarıt, Kadıbükü, Kapullu, Karapınar, Karıt, Kılavuzlar, Kızılcaviran-ı süfla, Kızılcaviran-ı ulvi, Kirpe, Konarı, Kozcığaz, Kuzyaka, Melisa, Moğol, Müslüman Yazı, Oğulviran, Pelitviran, Sakaralan, Sarıyan, Sırçalı, Sorguncuk, Susunduk, Tokatlı, Yacı ve Zimmiyan-ı Yazı'dır (Okumuş, 2021, s. 71).

XIX. Yüzyıl Sonlarında Safranbolu'nun Köyleri

Safranbolu'nun mahalle ve köylerine dağıtılan 1832 tarihli bir vergi kaydında; Ağaçkilise, Akviran, Alınviran, Bağlarbaşı, Baş, Bostanbükü, Bulak, Bürnük, Çıraklar, Çiftlik-i kebir, Çiftlik-i sagir, Çomakviran, Gayza, Dâna-yı kebir, Dâna-yı sagir, Değirmencik, Ilbarıt, Kadıbükü, Kapullu, Karapınar, Karıt, Ketan, Kılavuzlar, Kızılcaviran-ı kebir, Kızılcaviran-ı sagir, Kirpe, Konarı, Kozcağız, Kuzyaka, Magul, Melisa, Müslüman Yazı, Oğulviran, Pelitviran, Sakaralan, Sarıyan, Sırçalı, Sorkuncuk, Susunduk, Tokatlı, Yacı ve Zimmiyan Yazı köylerinin adı geçmektedir (ŞSS, no. 2118, s. 24). 1834'te Viranşehir Sancağı içinde Bedil, Süne, Emirler, Paşabey, Mevrük, Hacıağaç, Celebler, Pınarözü, Yağlıca, Şamlar, Çal, Çalışlar, Bürüncek, Kocacık, Tabaklar, Dibcik, Kavak, Saçak,

³ Osmanlıcada armudun emrud olarak yazılmasından ötürü bu köyün adı Bozca-emrud olarak da geçmektedir. BOA, 438 Numaralı Muhasebe Defteri, s. 461.

Çukurvıran, Yalacık, Akvıran, Ulugeçit, Afşar ve Çukurgelik divanları bulunmaktaydı (Karacakaya- Yücedağ- Yılmaz, 2013, s. 65). Yenice-i Eflani Kazası sınırları içinde; Hisar, Tır, Güney, Çeltük, Bağbaşı, İbrıcak, İn, Satuk, Firuz, Cemik, Söbüler ve Yortan yer alırken Kızılbel Kazası'nda; Ödemiş ve Karabük divanları, Zora ve Gökviran divanı, Burunsuz, Kayı Gölviran'la birlikte, Saidler Kethüdalar'la birlikte, Belen ve Karaağaç divanları yer almaktaydı (Karacakaya- Yücedağ- Yılmaz, 2013, s. 65-68).

Muhtarlık teşkilatının kurulmasıyla birlikte köylerin idari yapılanmasında önemli bir değişiklik yapılmıştır. Daha önceki dönemlerde imam, kocabaş ve âyanların taşrada yaptığı idari işler muhtarlara bırakılmıştır (Turhan Sarıköse, 2017, s. 340). Taşrada muhtarlık teşkilatının ilk kurulduğu yer Kastamonu'dur (Çadırcı, 1970, s. 411). Kastamonu'da muhtarlık teşkilatının ilk kurulduğu kazalardan biri ise Safranbolu'dur. Safranbolu merkez mahalleleri yanında Safranbolu'nun Yörükköyü, Akvıran, Bulak, Bostanbükü, Dâna, Gayza, Kılavuzlar, İlbarıt, Konarı, Kuzyaka, Tokatlı, Yazıköy ve Zobran köyleri başta olmak üzere Safranbolu'nun köylerinde muhtar-ı evvel ve muhtar-ı saniler görevlendirilmiş, böylelikle köylerin idaresinde merkeze bağlı bir yapı oluşturulmuştur (Turhan Sarıköse, 2017, s. 353-355). Tanzimat'tan sonra Osmanlı taşra idaresinde önemli değişiklikler yapılmış, bu bağlamda valilerin yetkileri kısıtlanmış ve muhassıllar görevlendirilmiştir. Tanzimat'tan sonra taşrada idari anlamda önemli düzenlemeler yapılırken taşranın yeniden tanzimi için önemli adımlar atılmıştır. Bu çerçevede Anadolu ve Rumeli vilayetlerinde İmar Meclisleri kurularak taşranın sorunlarına çözüm aranmaya çalışılmıştır. Merkezi idare taşrada meydana gelen sorunları yakından takip etmek için taşradaki vücut ve kocabaşları İstanbul'a davet etmiştir. Safranbolu'dan da bu dönemde kocabaş İstanbul'a gitmiştir. Böylelikle devlet halkın talep ve şikâyetlerini birinci elden öğrenme şansı elde etmiştir. İmar Meclisleri taşrada sosyal, ekonomik ve bayındırlık alanlarında çalışmalar yapmış, köprülerin tamir edilmesi, kuraklıkla mücadele, evlilik sorunlarının çözülmesi, ticaretin geliştirilmesi, ekonominin canlandırılması ve vergi tahsilinin düzenli yapılması gibi çok farklı alanlarda çalışmalar yapılmıştır (Bilirli, 2019, s. 2, 30, 58-67). Ancak bu çalışmalar uzun ömürlü olmadığı gibi bütün vilayetlerde de uygulanmamıştır. 1864 ve 1871 vilayet nizamnameleri ile taşrada vilayet, liva, kaza, nahiye ve köy/karye şeklinde bir idari yapılanma oluşturulmuştur. XIX. yüzyıl sonlarında Kastamonu Vilayeti'nin bir kazası konumunda olan Safranbolu'ya bu dönemde birçok köyün bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

XIX. yüzyıl sonlarında Safranbolu'ya bağlı köylerin isimleri Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde verilmiştir. Bu kayda göre Safranbolu merkezde 1897'de 16 mahalle olup, bu mahallelerin hane bakımından en büyüğü Çavuş Mahallesi iken en küçüğü 28 hane ile Hacı Ali Mahallesi'dir. Bu tarihte Safranbolu Kazası sınırları içindeki büyük köylerde de mahallelerin teşekkül ettiği görülmektedir. Bu durum bazı köylerin nüfuslarının arttığının da ispatıdır.

Tablo 2: Safranbolu'nun 1896-1897'de merkez mahalle ve bağlı köyleri (KVS, 1314, s. 289-294).

Safranbolu Merkezdeki Mahalleler	Hane sayısı	Nüfusu			
Akçasu Mahallesi	112	418			
Baba Sultan Mahallesi	104	431			
Bağlarbaşı Mahallesi	29	155			
Cami-i Kebir Mahallesi	116	480			
Çavuş Mahallesi	161	652			
Çeşme Mahallesi	59	275			
Hacı Ali Mahallesi	28	135			
Hacı Durmuş Mahallesi	37	139			
Hacı Evhad	45	225			
Hacı Halil Mahallesi	83	350			
Kara Ali Mahallesi	124	435			
Kavak Mahallesi	57	235			
Musalla Mahallesi	126	497			
Müslüman Bolad Mahallesi	46	205			
Müslüman Kıran Mahallesi	42	195			
Tekke Mahallesi	37	136			
Safranbolu Merkez Mahalleleri Toplam	1.206	4.963			

Safranbolu'ya Bağlı Köyler	Hane	Nüfus	Köy	Hane	Nüfus
Abdurrahman	34	150	Kadı	34	180
Afşar	44	290	Kadıbükkü	40	201
Ağa	33	195	Kaldırım	37	185
Ağaçkilise	48	350	Karaağaç	39	233
Akçakilise	34	155	Karabük	19	81
Aktaş	21	125	Karacatepe	29	155
Akviran ⁴	79	450	Karadiken	23	110
Akviran	35	225	Kara Hasan	35	197
Alaçat	24	133	Karapınar	30	135
Alınviran	76	470	Karaşar	27	185
Arıcak	47	227	Karataş	24	135
Arpacık	38	190	Karıt	70	290
Aşağı Bolu	36	170	Kalecik	50	300
Aşağı Çerçi	24	151	Kavak	21	136
Aşağı Çiftlik	52	255	Kavaklı Kaldırım	27	132
Aşağı Dâna	58	280	Kayabaşı	25	125
Aşağıdere	44	275	Kayadibi	37	221
Aşağı Kapullu	35	150	Kazdab	44	295
Aşağı Kızılçaviran	46	230	Keçi Deresi	26	135
Aşağı Konarı Dere Mahallesi	45	225	Kethüdalar	32	152
Aşağıköy	47	250	Kıran	22	135
Aşağı Tarhana	28	130	Kırıklar	37	270
Bağcıgaz	14	90	Kıyıklar	26	156
Bağçecik	36	182	Kızıllar	53	414
Bağdadlı	21	105	Kilise Mahallesi	50	293
Bakırcılar	28	185	Kiliseönü Mahallesi	95	650
Başköy	42	150	Kirazcık	21	132
Baş Tarhana	30	135	Kirpe	43	215
Bedil	33	217	Konarı Ferhadlar Mahallesi	44	232
Bostanbükkü	46	160	Konarı Zokakağzı Mahallesi	47	235
Bostancılar	43	250	Kozanlı	19	120
Buğurlar	33	160	Köseler	27	167
Bulak Aşağı Mahallesi	50	235	Köstan Mahallesi	45	235
Bulak Cami-i Kebir Mahallesi	61	250	Kulağuzlar	57	291
Bulak Dibekönü Mahallesi	46	230	Kumluca	23	115
Bulak Kumluk Mahallesi	48	224	Kutluviran	31	159
Bulak Tekke Mahallesi	52	230	Kuzyaka Hacılar	37	197
Bulak Saray Mahallesi	55	250	Kuzyaka Köseler	33	185
Bulamaç Cucahlı	22	135	Kuzyaka Öteköy	31	180
Bulamaç Kehler	28	175	Mağol	34	175
Burunsuz Aceviz	25	130	Mehterler	42	250
Burunsuz Kayı	32	150	Melise	23	90
Bürnük Demirciler	26	130	Memikli	31	155
Bürnük Hocalar	23	111	Müftüler	22	135
Bürnük Kalafatlar	24	122	Nagize	82	404
Bürnük Yazıcı	25	125	Navsaklar	35	198
Cabbar	28	169	Nebiğlu	45	243
Cuyublar	21	126	Nefs-i Burunsuz	40	193
Çal	25	155	Nefs-i Bürnük	22	98

⁴ Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde kaza sınırları içinde iki farklı Akviran köyü kaydedilmiştir.

Çalış	37	155	Nefs-i Ödemiş	28	125
Çalışlar	37	237	Oğulviran	48	270
Cambaz Mahallesi	100	692	Ortaca	21	170
Çatak	24	135	Orta Konarı Mahallesi	38	190
Çavuş	34	170	Orta Parça Aşağı Emirce	27	130
Çavuşlar	24	143	Osmanlar	44	244
Çengeller	49	350	Örece	26	130
Çelebiler	60	390	Örencik	24	135
Çerçen	63	321	Örme	29	125
Çerçiler	46	225	Öylebeli	14	60
Çerde	44	220	Paşabey	30	195
Çıraklar	56	280	Pelitviran	30	191
Çukurca	31	227	Pınarözü	42	178
Çukurgelik	28	122	Saidler	28	109
Çukurvıran	51	290	Sakaralan	29	140
Danışmendler	22	155	Salmanlar	48	230
Davudlar	33	230	Saraycık	40	234
Davudobası	50	270	Sarı	31	175
Debbağlar	55	395	Sarı Ahmedli	20	125
Değirmencik	44	290	Sarıfasıl	31	125
Demirciler	45	235	Sarıyan	21	126
Dendek	26	180	Sarnıç	38	185
Dere	23	155	Sat	26	132
Derecik	43	215	Sayacak	54	335
Dereli	45	235	Seferler	35	223
Dibektaş	34	172	Sırçalı	36	226
Direkler	32	190	Sine	29	150
Dive	38	191	Sipahiler	46	275
Dodurga	32	155	Şeyhler ⁵	34	236
Doğan	44	211	Şeyhler	36	144
Döngeller	35	170	Şeyhler	27	135
Dürüce şahinci	41	200	Tayyib	45	141
Düz	25	130	Tintin	38	210
Elbi	21	130	Tokatlı	40	210
Eldeş	42	255	Ulu	36	180
Emirler	39	232	Ulugeçid	55	330
Ermezi	28	135	Ürkütler	28	145
Eseler	39	237	Yağlıca	58	295
Gayza	36	175	Yalacık	45	350
Gazya	35	230	Yayla	20	109
Girsünler	60	321	Yazı Hatip Mahallesi	52	231
Göller ⁶	31	170	Yazı Hızır Mahallesi	51	234
Göller	33	165	Yazı Orta Mahalle	50	238
Gölvıran	45	285	Yazı Pirce Mahallesi	55	253
Göni ⁷	34	151	Yazı Yukarı Mahalle	50	240
Göni	33	165	Yelk	32	130
Gönivıran	40	241	Yılanlar	28	168
Hacıağaç	48	289	Yörük Aşağı Mahallesi	49	328

⁵ Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde kaza sınırları içinde üç farklı Şeyhler köyü kaydedilmiştir.

⁶ Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde kaza sınırları içinde iki farklı Göller köyü kaydedilmiştir.

⁷ Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde kaza sınırları içinde iki farklı Göni köyü kaydedilmiştir.

Hacı Hasan	25	141	Yörük Yukarı Mahallesi	55	340
Hacılarobası	96	550	Yukarı Ayak Karakışla	24	130
Hacı Şaban	21	110	Yukarı Balçık	28	140
Hasanviran	24	144	Yukarı Çiftlik	28	125
Helmege	94	460	Yukarı Dâna	49	235
Hristiyan Kıran Dolambat Mahallesi	88	622	Yukarıdere	21	120
Hristiyan Yazı Aşağıpınar Mahallesi	45	255	Yukarı Kapullu	57	230
Hızar	39	205	Yukarı Kızılcaviran	87	350
Hoca	48	240	Zobran	41	170
Ilbarıt	58	373	Zora	43	175
İbrahim Deresi	29	130	Yekün	10.155	53476
İyneciler	29	115			
Kadı ⁸	45	255			

Safranbolu'daki XIX. yüzyıl sonlarındaki köylerin hane ve nüfus verileri incelendiğinde nüfus ve hane bakımından en büyük köyler; Bulak, Yazıköy, Konarı, Kuzyaka, Bürnük, Yörük, Kıranköy ve Burunsuz'du. Bulak en büyük köy olup, bu köyde Cami-i kebir, Tekke, Saray, Kumluk, Aşağı ve Dibekönü mahalleleri bulunmaktaydı. Yazıköy; Yukarı, Hatip, Pirce, Orta ve Hızar mahallelerinden oluşmaktaydı. Konarı köyü; Aşağı Konarı Dere, Zokakağzı, Orta Konarı ve Ferhadlar olarak kaydedilmiştir. Kuzyaka köyü; Hacılar, Köşeler ve Öteköy olarak ayrı ayrı kaydedilmiştir. Bürnük köyü; Hocalar, Demirciler, Yazıcı, Kalafatlar ve Bürnük merkez olarak gösterilmiştir. Yörük köyünde Yukarı ve Aşağı şeklinde iki mahalle oluşmuştu. Burunsuz köyünün merkez, Kayı ve Aceviz şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Kıranköy; Dolambat, Kiliseönü ve Cambaz mahallelerinden oluşmaktaydı. XIX. yüzyıl sonlarında Bağcıgaz, Karabük ve Kozanlı köyleri Safranbolu'nun en küçük köyleri olup, 20 haneden az bir nüfus bu köylerde yaşamaktaydı

Kıranköy Safranbolu'da gayr-i Müslimlerin yaşadığı bir köydü. Gayrimüslim ve Müslümanların yaşadığı Yazıköy ise Aşağıpınar, Kilise ve Köstan mahallelerinden oluşmaktaydı. Safranbolu çevresindeki köylerin çoğunluğu Türk köylerinden oluşmaktaydı. Osmanlı'nın son dönemlerinde Safranbolu kazasının en büyük köyleri olan Bulak, Konarı, Yazı ve Yörük köyleri günümüzde de Safranbolu'daki en büyük yerleşim yerleri olarak varlıklarını devam ettirmektedir. Gayrimüslimlerin yaşadığı Kıranköy ise artık Safranbolu'nun merkezi haline gelmiştir.

Bazı köylerin XIX. yüzyıl sonlarında boşaldığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Safranbolu'ya bağlı olan Kozcıgaz köyü altı- yedi hane kaldığından dolayı 1910 yılında yakınında bulunan Kirpe köyüne ilhak edilmiştir (BOA, BEO, 3714/278517; ML.EEM., 790/28; ŞD., 27/45). 1911 yılında Safranbolu Kazası Eflani Nahiyesi'ne bağlı olan Cabbariye köyü Kocacık köyünden ayrılarak Bağcıgaz köyüne ilhak edilmiştir (BOA, BEO, 3954/296503; ŞD., 1686/9; İ.DH., 1490/32). Bu kayıtlar XIX. yüzyıl sonlarında Safranbolu Kazası'ndaki bazı köylerdeki nüfusun göçlerle azaldığını göstermektedir. Daha sonraki dönemlerde bazı köylerin ortadan kalktığı görülmektedir. Osmanlı Dönemi'nde Safranbolu'ya bağlı olan köylerin büyük çoğunluğu idari yönden günümüze kadar Safranbolu sınırları içinde kalmıştır. Safranbolu Kazası'na bağlı köylerin bazıları ise daha sonraki dönemlerde yapılan idari düzenlemeler çerçevesinde Aktaş, Ulus, Eflani ve Karabük gibi yeni kaza ve nahiye merkezlerine bağlanmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Safranbolu Türkiye Selçukluları sonrasında Çobanoğulları ve Cadaroğulları gibi Türk beyliklerinin hâkimiyeti altında kalmıştır. Safranbolu Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı idaresine girmiş önce nahiye daha sonra kaza olarak idari yapıda yer almıştır. Bölgeye Çobanoğulları ve Candaroğulları döneminde başlayan Türk boylarının iskân süreci Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Göçebe olarak yaşayan birçok Yörük ve Türkmen aşiret ve obası özellikle XVI. yüzyıldan itibaren yerleşik hayata geçmişlerdir. Yerleşik hayata geçen Türk boyları isimleri ile anılan köyler kurmuşlardır. Safranbolu civarındaki Afşar, İğdir, Kayı,

⁸ Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde kaza sınırları içinde iki farklı Kadı köyü kaydedilmiştir.

Bayındır gibi yer isimleri Türk boylarının bölgedeki yerleşim yapısını ortaya koymaktadır. Osmanlı Döneminde genel olarak Kastamonu'ya bağlı olan Safranbolu'nun idari yapısında Viranşehir sancak olarak teşkilatlandırılırken Aktaş, Ödemiş, Kızılbel ve Ovacuma gibi kaza ve nahiye idareleri oluşturulmuştur. Genel olarak Safranbolu'nun köylerinin büyük çoğunluğu idari yönden Safranbolu'ya bağlı iken bazı köyler sonradan kurulan kaza ve nahiyelere bağlanmıştır.

Safranbolu'da Türkiye Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde birçok Türk köyü kurulmuştur. Yüzyıllarca bu köyler varlıklarını devam ettirmiştir. Köy isimleri yüzlerce yıl değişmeden günümüze kadar gelmiştir. Bazı köyler zamanla ortadan kalkmıştır. Bulak, Yazı, Konarı, Yörük ve Karıt gibi köyler günümüzde de Safranbolu'nun en önemli köyleri olarak varlıklarını devam ettirmektedir. Safranbolu'da genelde köylerde Türk nüfus yaşarken Yazıköy ve Kıranköy'de gayrimüslimler de yaşamıştır. Safranbolu'nun köylerinin büyük çoğunluğu yüzlerce yıl idari yönden Safranbolu'ya bağlı kalırken Osmanlı'dan devraldığı kültürel mirası büyük oranda koruyarak günümüze kadar varlıklarını devam ettirmiştir.

Kaynakça

- Başar, F. (1997). *Osmanlı eyâlet tevcihâtı (1717–1730)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). (1994). *438 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu defteri (937/1530), Bolu, Kastamonu, Kengiri ve Koca-ili livâları*. Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Bilirli, T. (2019). *Tanzimat dönemi imar meclisleri (1845–1846)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çadircı, M. (1970). Türkiye’de muhtarlık teşkilâtının kurulması üzerine bir inceleme. *Belleten*, 34(135), 409–420.
- Emecen, F. M. (2003). Taraklıborlu’dan Safranbolu’ya bir müze şehrin doğuşu ve yükselişi. *I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu (4–6 Mayıs 1999)*, 15–22. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Emecen, F. (2008). Safranbolu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 35, 481–483. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gümüsoğlu, M. Z. (2006). *Safranbolu kazasının sosyo-ekonomik yapısı (1840–1841)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kara, T. (2003). Yörükler. *I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu (4–6 Mayıs 1999)*, 153–158. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karacakaya, R., Yücedağ, İ., & Yılmaz, N. (2013). *Arşiv belgelerinde Karabük*. Karabük: Karabük Valiliği Yayınları, Seçil Ofset.
- Okumuş, G. (2021). *XIX. yüzyılın ilk yarısında Safranbolu’nun sosyo-ekonomik yapısı* (Doktora tezi). Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.
- Sarıköse, B. (2020). Köyden şehre: Karabük’ün kuruluşu ve şehirleşme süreci. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 57–83.
- Sarıköse, S. T. (2017). Sultan II. Mahmud döneminde Safranbolu’da muhtarlık teşkilâtının kurulması. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, (3), 333–357.
- Şahin, İ. (2001). Kastamonu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24, 585–588. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahin, İ. (2003). Anadolu’da Türk yerleşmesi sürecinde Safranbolu. *I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu (4–6 Mayıs 1999)*, 7–14. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sümer, F. (1999). *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri–Boy teşkilatı–Destanları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Taş, K. Z. (1996). 16. yüzyılda Safranbolu idari yapısı ve vakıfları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (29), 199–206.
- Tunçözgür, Ü. (2012). *Dünden bugüne Safranbolu*. Safranbolu: Safranbolu Belediyesi Yayınları.
- Turan, O. (1998). *Selçuklular zamanında Türkiye siyasi tarih: Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye (1071–1328)*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1972). *Osmanlı tarihi (Cilt I)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yazıcıoğlu, H. (1982). *Safranbolu*. Karabük: Özer Matbaası.
- Yücel, Y. (1993). Candaroğulları. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 7, 146–149. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cumhurbaşkanlığı Arşiv Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**
- BOA, BEO, 3714/278517; 3954/296503.
- BOA, İ.DH., 1490/32.
- BOA, ML.EEM., 790/28.
- BOA, ŞD., 27/45; 1686/9.
- Safranbolu Şer’iyye Sicili (ŞŞS), no. 2118.
- Kastamonu Vilayet Salnamesi (KVS), 1314.